

ŞÂTİBÎ, Kâsım b. Fîrruh

(قاسم بن فیره الشاطبي)

Ebû Muhammed (Ebû'l-Kâsım) Kâsım
b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî er-Ruaynî
(ö. 590/1194)

Kıraat âlimi.

538 yılı sonlarına doğru (Haziran 1144) Endülü'sün doğusundaki Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı Şâtibe (Jativa) şehrinde doğdu. Ruaynî nisbesiyle anılması, eşinin Yemen'den Mısır'a göç eden Himyerîler'e mensup Ruayn (Zû Ruayn) kabilesine mensubiyetiyle ilgilidir (babasının ismi hakkında bilgi için bk. Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, s. 38-39). Doğuştan gözleri görmeyen Şâtîbî, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra öğrenime başladı. İbnü'l-Lâyüh diye bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Âs en-Nefzî'den kıraat-ı aşereyi okudu. Genç yaşta bir süre hatiplik / vâizlik yaptı ve ardından Belensiye'ye gitti. Burada Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyle Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'ini ve diğer kıraatleri ezberden arzetti. Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Müferic el-İşbîlî'den Mehdevî'nin *Şerhu'l-Hidâye fi'l-kurâ'âtî's-seb'* adlı eserini rivayet etti. Ayrıca Ebû'l-Kâsım İbn Hubeyş'ten İbn Atıyye el-Endelüsî'nin tefsirini, Ebû Abdullah Muhammed b. Hamîd'den İbn Şüreyh'in *el-Kâfi fi'l-kurâ'âtî's-seb'*, Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*, Müberred'in *el-Kâmil*, İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Kâtib* adlı kitaplarını okudu. Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Halef b. Ni'me el-Belensî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdürrahîm el-Ensârî el-Gırnâtî ve Ebû Muhammed Âşir b. Muhammed b. Âşir el-Ensârî, Şâtîbî'nin kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv gibi ilimlerde faydalandığı diğer hocalarındandır.

Şâtîbî öğrenimini tamamladıktan sonra Şâtibe'ye dönüp bir süre hocalık yaptı; bu arada kendisine teklif edilen hatiplik görevini de hutbelerde idarecilerin övülmesi için baskı yapıldığından kabul etmeyerek 572'de (1176) hacca gitmek üzere memleketinden ayrıldı. Yolculuğu sırasında uğradığı İskenderiye'de Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed el-İsfahânî ve diğer bazı hocalardan hadis dinledi, Hac görevini yerine getirmesinin ardından Kahire'ye yerleşip burada evlendi ve ölümüne kadar Kahire'de yaşadı. Amr b. Âs Camii'nde kıraat okutmaya başlayan Şâtîbî'yi daha sonra Kâdî el-Fâzıl kendi yaptırdığı Fâziliyye Medresesi'ne yerleştirdi; kıraat, hadis ve Arapça dersleri vermesi için görevlendirdi.

di. Endülü's'te başladığı *Hırzû'l-emânî* (eş-Şâtibiyye) adlı kasidesini burada tamamladı, diğer eserlerini de burada yazdı.

Kudüs'ü Hağlılar'ın elinden alan Selâhaddin-i Eyyûbî'yi tebrik etmek için 589'da (1193) gittiği Kudüs'te ramazan ayını geçirdikten sonra Kahire'ye döndü. Kıraat, tefsir, hadis, sarf, nahiv gibi alanlarda çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Başta *Hırzû'l-emânî* ve *'Aķiletü etrâbi'l-kaşâ'id* adlı eserlerine birer şerh yazan Alemüddin es-Sehâvî olmak üzere eş-Şâtibiyye'yi Endülü'sün diğer bölgelerine götürerek buralarda okutan Ebû Bekir Muhammed b. Vaddâh el-Lahmî el-Endelüsî, oğlu Ebû Abdullah Muhammed, damadı Kemâleddin Ali b. Şücâ' b. Sâlim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Kurtubî, Ali b. Muhammed b. Mûsâ et-Tüci'bî, İbnü'l-Cümeyzî diye tanınan Ebû'l-Hasan Ali b. Hibetullah b. Selâme ve Ebû'l-Kâsım Sedîdüddin İsâ b. Mekki el-Âmirî onun talebeleri arasında yer alır. Çok zeki olduğu ve kuvvetli bir hâfızaya sahip bulunduğu belirtilen Şâtîbî 28 Cemâziyelâhîr 590'da (20 Haziran 1194) Kahire'de vefat etti ve Karâfetüsuğrâ denilen yerdeki Kâdî el-Fâzıl Türbesi'ne defnedildi. İbnü'l-Cezerî meşhur ziyaret mekânlarından olan kabrini birkaç defa ziyaret ettiğini ve bazı öğrencilerinin kabri başında kendisine eş-Şâtibiyye'yi arzettiklerini belirtmektedir (*Gâyetü'n-Nihâye*, II, 23). Çocuklarından Ebû Abdullah Muhammed 655 (1257) yılına kadar yaklaşık seksen yıl yaşamış, kızı da öğrencilerinden Ali b. Şücâ' b. Sâlim'le evlenmiştir.

Şâtîbî'nin çeşitli ilimlere dair pek çok metni ezberlediği, bu sebeple geniş bir ilmi birikim edindiği, çok sayıda insanın kendisinden faydalanmak için uzak bölgelerden Kahire'ye geldiği, özellikle kıraat derslerine yoğun ilgi duyulduğu, kendisi ve eserleri hakkında kasideler yazıldığı (Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, s. 73-77) nakledilmektedir. Ayrıca onun doğru sözlü, ihlâslı, az konuşan, sade bir hayat yaşayan, ibadete düşkün, takvâ sahibi bir âlim olduğu, öğrencilerini ilimden başka şeylerle ilgilenmekten menettiği, bir defasında kendisini huzuruna davet eden Emîr İzzeddin Mûsik'e, "Fakih sizin kapınıza gelirse onda hayır yoktur" şeklinde karşılık verdiği kaynaklarda belirtilmektedir. İbn Ferhûn ve Bağdatlı İsmâil Paşa Şâtîbî'yi Mâlikî, diğer kaynaklar Şâfiî diye göstermektedir. O dönemde Endülü's'te Mâlikî mezhebinin yaygın olduğu göz önünde bulundurulursa onun başlangıçta Mâlikî iken

Mısır'a yerleştikten sonra Şâfiî mezhebini benimsediği söylenebilir. Özellikle kıraat ilmindeki otoritesi herkes tarafından kabul edilen, ayrıca hadis hâfızı olan Şâtîbî, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'leri ile İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'*ına kendisine okunan nüshaları ezberden tashih edip gerekli açıklamaları yapacak kadar vâkıftı.

Eserleri. 1. *Hırzû'l-emânî* ve *vechû't-tehânî* (eş-Şâtibiyye*). 1173 beyitten oluşan ve çeşitli kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan eser (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 118-189) Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kurâ'âtî's-seb'*inin manzum şeklidir (Hindistan 1862; Kahire 1302, 1304, 1910, 1926, 1347, 1937, 1940, 1980; Riyad 1980; Tanta 1412/1992; Medine 1989, 1416; nşr. Muhammed Temîm, 1417/1996). Eser çok rağbet görmüş, üzerinde şerhler yazılmış, kıraat öğretiminde temel kaynaklardan sayılmıştır. 2. *'Aķiletü etrâbi'l-kaşâ'id fi esne'l-makâsîd*. Yine Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî'* adlı eserinin manzum şekli olup 298 beyittir. eş-Şâtibiyyetü's-şuğrâ ve *Kaşıde râ'iyye* ismiyle de bilinir. Dânî'nin eserine altı kelimenin imlâsına dair bilgi eklenen eserin (*DİA*, XXXI, 139) çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1301, 1328, 1329, 1355; İstanbul 1308; Kazan 1908). Hüseyin Rizevî tarafından *Aķiletü etrâbi'l-kaşâ'id fi esne'l-makâsîd Tercümesi* adıyla Türkçe'ye çevrilen eser üzerine (İÜ Ktp., TY, nr. 5868) birçok şerh yazılmıştır (bk. el-MUKNÎ; ayrıca bk. Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, s. 65-79). 3. *Kaşıde dâliyye*. 500 beyitlik bu eser, İbn Abdülber en-Nemerî'nin *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta'* mine'l-me'ânî ve'l-esânîd'inin manzum şeklidir. 4. *Nâzîmetü'z-zehr* (fi a'dâdi âyâtî's-süver). 297 beyit ihtiva eden eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Beyân fi'addi âyi'l-Kur'ân* adlı eserinin manzum şekli olup Mûsâ Carrullah (Orenburg 1910) ve Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' (*İthâfü'l-berere bi'l-mütânî'l-aşere fi'l-kurâ'âtî ve'r-resmî ve'l-âyi ve't-tecvîd*, Kahire 1354, s. 342-372) tarafından neşredilmiştir. Bu manzumeye dair Reîsülkurrâ Abdullah Eyyûbî'nin *Levâmi'u'l-bedr fi bustâni Nâzîmeti'z-zehr*, Ebû İd Ridvân b. Muhammed'in *el-Kav-lü'l-vecîz fi fevâşili'l-Kitâbi'l-'Azîz* adlı şerhleri vardır (Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 2007-2008). Ayrıca Abdülfetâh Abdülganî el-Kâdî'nin esere *Beşîrû'l-Yûsr şerhu Nâzîmeti'z-zehr* adıyla bir şerh yazmıştır (Kahire 1949). 5. *eż-Zâ'ât fi'l-Kur'ân* (*Manzûme fi zâ'âtî'l-Kur'ân*).

İçinde “ظ” harfinin bulunduğu kelimele-
rin köklerini bir araya getiren dört beyit-
lik bir manzumedir (nşr. Tâhâ Muhsin Ab-
durrahman, “Manzûmâtü usûlî’z-zâ’atî’l-
Kur’âniyye”, *MMMA* [Küveyt], XXX/2 [July-
December 1986], s. 638). Ayrıca *Hediy-
yetü’l-‘ârîfin*’de (I, 828) Şâtîbî’ye *Tetim-
metü’l-Hırz min kurrâ’i e’immeti’l-kenz*
adıyla bir eser daha nisbet edilmektedir.
Bunların dışında Ali b. Abdülğânî el-Hu-
srî’nin “sûât” (سوعات) lafzıyla ilgili bilmece-
sine cevap olarak yazdığı on beyitlik bir
manzumesi, ayrıca kıraat ilminin çeşitli ko-
nularına dair beyitleri mevcut olup bun-
lara başta Sehâvî’nin *Fethü’l-vasîd*’i ol-
mak üzere sonraki eserlerde yer verilme-
ktedir (Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, s. 46).
Şâtîbî hakkında Ahmed b. Muhammed el-
Kastallânî, Abdülhâdî Abdullah Hamîtû bi-
rer eser yazmıştır (bk. bibl.). Atıyye Kâbil
Nasr’ın da *el-Kâbesü’l-câmi’ li-kurrâ’ati
Nâfi’ min tarîkı’s-Şâtîbiyye* adlı bir ça-
lışması vardır (Kahire 1415/1994). Fatih Ço-
lak *Kıraat İlmünde İmâm Şâtîbî ve eş-
Şâtîbiyye* adıyla doktora tezi hazırlamış
(1991, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), bu
çalışma daha sonra basılmıştır (bk. bibl.)
(şiirleri için ayrıca bk. Ahmed b. Muham-
med el-Kastallânî, s. 78-82).

BİBLİYOGRAFYA :

Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü’z-züvâr ilâ
kubûrî’l-ibrâr* (nşr. M. Fethî Ebû Bekir), Kahire
1415/1995, s. 630-632; Yâkût, *Mu’cemü’l-üde-
bâ’*, VIII, 293-296; İbnü’l-Kıftî, *İnbâhü’l-ruvât*, IV,
160-162; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 71-73; Zehe-
bî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’* (Altıkulaç), III, 1110-1115;
a.mlf., *‘Âlâmü’n-nübela’*, XXI, 261-264; Sübkî,
Tabakât (Tanâhî), VII, 270-273; İbn Kesir, *el-Bidâ-
ye*, XIII, 10; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû’l-müzheb*, II,
149-151; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nü-
veyhiz), Beyrut 1971, s. 296; İbnü’l-Cezerî, *Gâye-
tü’n-Nihâye*, II, 20-23; Ahmed b. Muhammed el-
Kastallânî, *et-Tercemetü’l-kâmile li-Seyyidi’l-kur-
râ’*: *el-Fethü’l-mevâhibi fi tercemeti’l-İmâm eş-
Şâtîbî* (nşr. İbrâhim b. Muhammed el-Cermî), Am-
man 1421/2000, s. 38-39, ayrıca bk. tür.yer.; Keş-
fü’z-zunûn, I, 343, 646-649; II, 1159, 1921; Broc-
kelmann, *GAL*, I, 520-522; *Suppl.*, I, 725-727;
Hediyetü’l-‘ârîfin, I, 828; *el-Fihristü’s-şâmil*: *‘Ulû-
mü’l-Kur’ân*, *mahtûâtü’l-kurrâ’ât* (nşr. el-Mec-
mau’l-melekî), Amman 1987, I, 118-189; Abdül-
fettâh Abdülğânî el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi’s-Şâtî-
biyye fi’l-kurrâ’ati’s-seb’*, Medine 1411/1990, s. 4;
Fatih Çolak, *Kıraat Âlimlerinden İmâm Şâtîbî ve
“eş-Şâtîbiyye” Adlı Eseri*, İstanbul 2002, s. 128-
141; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi’u’s-
şürûh ve’l-havâşi*, Ebûzabî 1425/2004, III, 2007-
2008; Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, *Za’imü med-
reseti’l-eseriyye fi’l-kurrâ’ât ve Şeyhu kurrâ’i’l-
magrib ve’l-meşriq el-İmâm Ebû’l-Kâsım eş-
Şâtîbî*: *Dirâse ‘an kaşidetihî Hırzî’l-emânî fi’l-
kurrâ’ât*, Riyad 1425/2005, s. 46, 65-79; F. Kren-
kow, “Şâtîbî”, *İA*, XI, 352-353; Angelika Neuwirth,
“al-Şâtîbî”, *El²* (İng.), IX, 365-366.

ABDURRAHMAN ÇETİN

ŞÂTİBÎ, Muhammed b. Süleyman (محمد بن سليمان الشاطبي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Süleymân b. Muhammed
el-Meâfirî eş-Şâtîbî
(ö. 672/1274)

Kıraat ve hadis âlimi.

585 (1189) yılında Doğu Endülüs şehir-
lerinden Şâtibe’de (Jevita) doğdu ve ilk öğ-
renimini burada tamamladı. İbn Ebû’r-Re-
bî’ künyesiyle meşhurdur. Ebû Abdullah
Muhammed b. Abdülazîz b. Seâde eş-Şâ-
tîbî’den ve Ebû Abdullah el-Cenhânî’den
kurrâat-i seb’âyı öğrendi. Daha sonra doğu
ölkelerine giderek Dimaşk’ta Ebû’l-Hasan
İbn Mâseveyh el-Vâsrî, Ebû’l-Kâsım Hü-
seyin b. Hibetullah İbn Sasrâ, Mûsâ b. Ab-
dülkâdir, Ahmed b. Hıdr b. Tâvûs, Zeynü-
lumenâ Hasan b. Muhammed ed-Dimaş-
kı ve Ebû’l-Vefâ Abdülmelik b. Abdülhak-
tan, 617’de (1220) Medine’de Ebû Yûsuf
Ya’kûb’dan hadis dinledi. Abdülkerim b.
Abdülbârî es-Saîdî’ye kurrâat-i seb’âyı oku-
tan Şâtîbî’den rivayette bulunanlar arasın-
da Ebû Muhammed ed-Dimyâtî, Tâcüd-
din Ali b. Ahmed el-Garrâfî, el-Vecîh Ab-
durrahman es-Sebtî ve Kemâleddin Mu-
hammed b. Muhammed el-Vâsrî gibi şah-
siyetler bulunur.

Şâtîbî daha sonra Mısır’a giderek İske-
nderiye’ye yerleşti. Şehri denizden gelebi-
lecek tehlikelere karşı korumak amacıyla
İskenderiye koyunda inşa edilen Sivâr Ri-
bâtı’nda bulunan Ebû’l-Abbâs Ahmed b.
Muhammed er-Râsî’nin türbesinde kırk yıl
boyunca inzivaya çekildi, murâbîr olarak
ibadetle ve kıraat dersi vermekle meşgul
oldu. Kıraat alanında İskenderiye’de oto-
rite kabul edilen Şâtîbî takvâsi ve zühdüyle
meşhur oldu, şehrin âlimleri arasında
önemli bir yer edindi. 641 (1243-44) yılın-
da İskenderiye’ye giden Sibt İbnü’l-Cevzî,
Şâtîbî’yi şehrin ileri gelen şahsiyetleri ara-
sında saydığı gibi (Zehebî, s. 6) Mısır’ı hâ-
kimiyeti altına alan Sultan I. Baybars da
İskenderiye’ye gittiğinde (661/1263) Şâtî-
bî’yi ziyaret etti (İbn Şeddâd, s. 97, 272).

Makrîzî’nin süfî diye nitelendirdiği Şâtî-
bî’nin Ca’fer el-Hemdânî’den hırka giydiği
(Zehebî, s. 107) ve başkalarına hırka giydirdi-
ği (İbnü’l-Cezerî, II, 149) nakledildiğinden
bir tarikatla intisap ettiği anlaşılmakla bir-
likte bunun hangi tarikat olduğu hususu
açık değildir. Şâtîbî’nin şeyhi olarak yanı-
na defnedildiği Râsî’yi gösteren kaynak-
ların yanında (Makrîzî, V, 697) 642 (1244-
45) yılında İskenderiye’ye gelen Ebû’l-Ha-
san eş-Şâzelî’den faydalandığını ileri süren

Şâzelî kaynakları da mevcuttur (Fâsî, s.
84). 20 Ramazan 672’de (30 Mart 1274)
vefat eden Şâtîbî, Ebû’l-Abbâs er-Râsî tür-
besinin hazîresine defnedildi.

Eserleri. Kaynaklarda Şâtîbî’ye şu eser-
ler nisbet edilmektedir: *el-Lûm’atü’l-câ-
mi’a fi’l-‘ulûmî’n-nâfi’a* (Kur’an tefsirine
dair küçük bir eserdir), *Şerefü’l-merâtib
ve’l-menâzil fi ma’rifeti’l-‘âlî fi’l-kurrâ’ât
ve’n-nâzil*, *el-Mebâhişü’s-seniyye fi şer-
hi’l-Huşriyye* (Ali b. Abdülğânî el-Husrî’nin
Nâfi’ b. Abdurrahman’ın kıraatine dair
el-Kaşidetü’l-Huşriyye’sinin serhidir), *el-
Erba’ine’l-muđiyye fi’l-eḥâdisi’n-nebe-
viyye* (İbn Abdülbârî’nin Şâtîbî için tah-
rîc ettiği kırk hadise dairdir). Şâtîbî’nin di-
ğer eserleri de şunlardır: *el-Meslekü’l-
karîb fi tertibi’l-ğarîb*, *en-Nübzü’l-ce-
liyye fi elfâzin ıstalaḥa ‘aleyhâ eş-şü-
fiyye*, *el-Harkâ fi libâsi’l-hırkâ*, *el-Men-
hecü’l-müffid fîmâ yelzemü’s-şeyḥ ve’l-
mürîd*, *Zehrü’l-‘arîş fi tahrîmi’l-haşiş*,
ez-Zehrü’l-muğî fi menâkıbi’s-Şâtîbî.

BİBLİYOGRAFYA :

İzzeddin İbn Şeddâd, *Târîhu’l-Meliki’z-Zâhir*
(nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1403/1983, s. 97,
272; Baybars, *Zübdetü’l-fikre fi târîhi’l-hicre* (nşr.
D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 143; Yûnînî, *Zeylû
Mir’âti’z-zamân*, Haydarâbâd 1380/1960, III, 72;
Zehebî, *Târîhu’l-İslâm: sene 641-650*, s. 6; *sene
671-680*, s. 106-107; Vâdiâşî, *Bernâmec* (nşr. Mu-
hammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 68-69;
Safedî, *el-Vâfi*, III, 128; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-
Nihâye*, II, 149; Makrîzî, *el-Mukaffa’l-kebir* (nşr.
Muhammed el-Yâ’lâvî), Beyrut 1411/1991, V, 696-
697; M. Abdürraûf el-Münâvî, *el-Kevâkib* (nşr.
Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mek-
tebetü’l-Ezheriyye), II, 193; Hasan b. Muhammed
Kühin el-Fâsî, *Tabakâtü’s-Şâzelîyyeti’l-kübrâ*
(nşr. M. Edib el-Câdir), Dimaşk 1421/2000, s.
53-54, 84; Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, *Kurrâ’-
tü’l-İmâm Nâfi’ ‘inde’l-Megâribe min rivâyeti
Ebî Sa’îd Verş*, Rabat 1424/2003, II, 78-79.

ÖMER TÜRKER

eş-ŞÂTİBİYYE (الشاطبية)

Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî’nin
(ö. 590/1194)

kırrâat-i seb’aya dair kasidesi.

Asıl adı *Hırzü’l-emânî ve vechü’t-te-
hânî* olup 1173 beyitten oluşmuştur. Mü-
ellifine nisbetle eş-Şâtîbiyye diye şöhet
bulan ve *Kaşıde lâmiyye* diye de anılan
eser Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîr fi’l-
kurrâ’ati’s-seb’* adlı kitabının manzum şek-
lidir. Ayrıca Ebû’l-Hasan İbn Galbûn’un *et-
Tezkire fi’l-kurrâ’ati’s-semânî*, Ebû’l-Feth
Fâris b. Ahmed el-Hımsî’nin *el-Menşe’ fi’l-
kurrâ’ati’s-semânî*, Mehdevî’nin *el-Hidâ-
ye ilâ mezâhibi’l-kurrâ’i’s-seb’a’sı*, Sî-